

TA'LIM MUASSASASIDA XAVFSIZ VA INKLYUZIV MUHITNI TASHKIL ETISH

Zamonaviy ta'lim muassasasining samaradorligi nafaqat o'quv dasturlari, metodika va pedagoglar malakasi bilan, balki maktabda yaratilgan xavfsiz va inklyuziv muhit bilan ham bevosita bog'liq. Xavfsiz va inklyuziv muhit — bu har bir o'quvchi o'zini jismonan, psixologik hamda ijtimoiy jihatdan himoyalangan, hurmat qilinadigan va teng huquqli a'zo sifatida his qiladigan ta'lim makonidir. Bunday muhit ta'lim natijalarining barqarorligini kuchaytiradi: o'quvchi o'zini xavfsiz his qilsa, u darsda faolroq bo'ladi, sinfga tegishlilik hissi kuchayadi, zo'ravonlik va chetlashtirish kamayadi. UNESCO ham xavfsiz, zo'ravonlikdan holi va inklyuziv ta'lim muhitini sifatli ta'limning muhim sharti sifatida ta'kidlaydi.

Inklyuziv muhitning poydevori — teng imkoniyatlar va adolat (equity) tamoyilidir. Tenglik (equality) hamma uchun bir xil sharoitni berishni anglatishi mumkin, adolat (equity) esa o'quvchining ehtiyojiga qarab qo'llab-quvvatlash miqdori va shaklini moslashtiradi. Amaliyotda bu ijtimoiy himoyaga muhtoj o'quvchilarni qo'shimcha resurs bilan ta'minlash, maxsus ehtiyojga ega o'quvchilar uchun moslashtirilgan materiallar, assistiv texnologiyalar, individual reja va mos baholash yondashuvlari orqali namoyon bo'ladi. UNESCO inklyuziya ta'limdagi barcha to'siqlarni aniqlash va bartaraf etish, ya'ni o'quv dasturi, pedagogika va muhitgacha bo'lgan barcha darajalarni qamrab olishi kerakligini qayd etadi.

Xavfsiz muhitning “ko'rinadigan” qatlami — jismoniy xavfsizlikdir. Bu yo'nalish binoning texnik holati, yong'in va elektr xavfsizligi, sanitariya-gigiyena talablari, sport va laboratoriya jihozlaridan xavfsiz foydalanish, kirish-chiqish tartibi hamda xavfsiz marshrutlarni o'z ichiga oladi. Muhimi, jismoniy xavfsizlik faqat “hujjat uchun tekshiruv” darajasida qolmasligi lozim: favqulodda vaziyatlar (zilzila, yong'in, evakuatsiya) bo'yicha real mashg'ulotlar, xodimlar va zifalarini



aniq taqsimlash, xavfsizlik bo'yicha muntazam audit va xatolarni tuzatish mexanizmi bo'lishi kerak. OECD maktab xavfsizligi masalalarida infratuzilma va boshqaruv choralarining uzviyligini alohida urg'ulaydi.

Ikkinchi va ko'pincha hal qiluvchi qatlam — psixologik xavfsizlikdir. Psixologik xavfsiz maktabda o'quvchi o'z fikrini aytishdan qo'rqmaydi, masxara, kamsitish, zo'ravonlik (bullying) va chetlashtirish holatlari tizimli ravishda oldi olinadi. Psixologik xavfsizlik bo'lmagan muhitda o'quvchi o'z salohiyatini namoyon etmaydi: xavotir oshadi, darsdagi faollik pasayadi, maktabga qatnash va o'zlashtirish yomonlashadi. Shu sababli rahbar uchun psixologik xizmat faoliyatini kuchaytirish, sinf rahbarlari orqali ijobiy muloqot madaniyatini shakllantirish, “erta ogohlantirish” mexanizmlarini joriy etish (murojaat kanallari, ishonch qutisi, maxfiy konsultatsiya) muhim boshqaruv vazifasidir. UNICEF maktab zo'ravonligi va bullyingning ta'lim va farovonlikka salbiy ta'sirini ko'rsatib, profilaktika va tizimli yondashuv zarurligini ta'kidlaydi.

Diskriminatsiyaning oldini olish inklyuziv muhitni ta'minlashning markaziy yo'nalishlaridan biridir. Diskriminatsiya faqat ochiq kamsitish ko'rinishida emas, balki “past kutishlar”, stereotiplar, e'tibordan chetda qoldirish, ayrim guruhlarini o'qish va faoliyatga kamroq jalb etish orqali ham namoyon bo'lishi mumkin. Masalan, qiz bolalarning STEM yo'nalishlarida sust qo'llab-quvvatlanishi yoki nogironligi bo'lgan o'quvchilarga “baribir qiyin” degan yondashuvda past talab qo'yilishi yashirin diskriminatsiya elementlaridir. Rahbar bu borada pedagoglar uchun muntazam xabardorlik (awareness) va amaliy treninglar, baholash va muloqotda adolat mezonlari, shuningdek, shikoyat va ko'rib chiqish tartiblarini (due process) belgilashi lozim.

Inklyuziv ta'lim maxsus ehtiyojga ega o'quvchilarni umumiy ta'lim jarayoniga “qabul qilish” bilangina cheklanmaydi; u ta'lim jarayonini moslashtirishni talab etadi. Bunda Universal Design for Learning (UDL) kabi yondashuvlar (materialni turli formatda berish, topshiriqni bajarishda variantlar, baholashning moslashuvchanligi) o'quvchilar ehtiyojiga mos sharoit yaratadi. Eshitishida qiyinchiligi bor o'quvchi uchun vizual tayanchlar va subtitrlar,



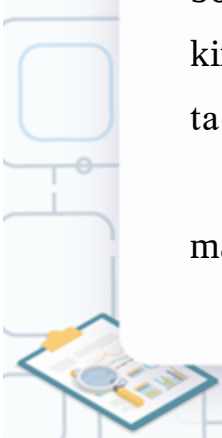


ko‘rishida muammosi bor o‘quvchi uchun yirik shriftli material, harakatlanishi cheklangan o‘quvchi uchun sinf infratuzilmasini moslash, autizm spektridagi o‘quvchi uchun aniq jadval va bashorat qilinadigan muhit kabi yechimlar samarali bo‘lishi mumkin. UNESCO inklyuziv ta‘limning tizimli xarakterini, ya‘ni pedagogika, o‘quv dasturi, muhit va boshqaruv birgalikda moslashishi kerakligini qayd etadi.

Bugungi sharoitda xavfsizlik tushunchasi raqamli xavfsizlik va kiberxavfsizlik to‘liq bo‘la olmaydi. Onlayn platformalar, elektron jurnal, masofaviy ta‘lim va messenjerlar fonida o‘quvchilarni zararli kontent, kiberbulling, firibgarlik, shaxsiy ma‘lumotlar tarqalishi xavflaridan himoya qilish zarur. Raqamli xavfsizlik amaliyotida kuchli parol, ikki faktorli himoya, shaxsiy ma‘lumotlarni oshkor etmaslik, onlayn muloqot etikasi, kontentni tanqidiy baholash kabi ko‘nikmalar tizimli o‘rgatiladi. Kiberbulling ko‘pincha yashirin kechgani uchun maktabda aniq “protokol” (xabar berish — tekshirish — himoya — reabilitatsiya — intizomiy choralar) bo‘lishi, murojaatlar maxfiyligi ta‘minlanishi va jabrlanuvchi bilan ishlash mexanizmlari belgilanishi muhim. UNICEF bullyingning oldini olishda maktab, oila va o‘quvchi hamkorligini kuchaytirish, shuningdek raqamli savodxonlikni ham qamrab olish kerakligini ko‘rsatadi.

Xavfsiz muhitning ajralmas qismi — favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlik va “safeguarding” (bola himoyasi) tamoyillarini institutsional joriy etishdir. Bu nafaqat tabiiy ofatlar, balki sog‘liq bilan bog‘liq holatlar (jarohat, hushdan ketish, allergik reaksiya) uchun ham tayyorgarlikni o‘z ichiga oladi. Birinchi tibbiy yordam ko‘rsatish bo‘yicha xodimlarni o‘qitish, dori qutisi va zarur vositalar bilan ta‘minlash, muhim kontaktlar ro‘yxatini yangilab borish hamda vaziyatlarni boshqarish bo‘yicha aniq rollarni belgilash rahbarning bevosita mas‘uliyatiga kiradi. Bunday tayyorgarlik vahimani kamaytiradi va tezkor, tartibli harakatni ta‘minlaydi.

Bularning barchasini “birlashtirib turadigan” omil — boshqaruv madaniyatidir. Rahbarning ochiqligi, adolatligi, muammolarni yashirmasdan





tahlil qila olishi, xodim va o‘quvchilarning fikrini eshita bilishi maktabdagi umumiy iqlimni belgilaydi. Xavfsiz va inklyuziv muhitni yaratish uchun rahbar amaliy boshqaruv vositalarini joriy etadi: maktab ichki siyosatlari (anti-bullying, anti-discrimination), xodimlar uchun muntazam trening, ota-onalar bilan hamkorlik, sinf iqlimini monitoring qilish, shikoyatlar bilan ishlash tartibi, hamda natijani o‘lchash indikatorlari. UNESCO zo‘ravonlikning oldini olish va xavfsiz o‘quv muhitini yaratishda aynan holistik, ya’ni butun ta’lim sektori va hamkorlar ishtirokidagi yondashuvni qo‘llab-quvvatlaydi.

Xulosa qilib aytganda, ta’lim muassasasida xavfsiz va inklyuziv muhitni tashkil etish alohida kampaniya yoki bir martalik tadbir emas, balki uzluksiz va tizimli boshqaruv yo‘nalishidir. Jismoniy, psixologik va raqamli xavfsizlik, inklyuziv ta’lim, diskriminatsiyaning oldini olish va favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlik uyg‘unlashgan holda amalga oshirilgandagina maktab haqiqatan ham qo‘llab-quvvatlovchi va bag‘rikeng muhitga aylanadi. Bunday muhitda o‘quvchilar o‘z salohiyatini to‘liq namoyon etadi, pedagoglar esa kasbiy qoniqish va jamoaviy barqarorlikni his qiladi.

Nazorat savollari

1. “Xavfsiz va inklyuziv muhit” tushunchasi qanday komponentlardan iborat va u ta’lim natijalariga qanday ta’sir ko‘rsatadi?
 2. Tenglik (equality) va adolat (equity) farqini izohlang hamda maktab amaliyotidan misol keltiring.
 3. Psixologik xavfsizlikni ta’minlashda rahbar, sinf rahbari va psixologning vazifalari qanday taqsimlanadi?
 4. Inklyuziv ta’limda moslashtirishning (material, baholash, muhit) asosiy yo‘nalishlarini sanab bering.
 5. Kiberxavfsizlik va kiberbullingning oldini olish bo‘yicha maktab ichki siyosati qanday elementlarni o‘z ichiga olishi kerak?
- 
- 